

EVOLUCIJA SOVJETSKIH GLEDIŠTA PREMA POLITICI NESVRSTANOSTI

Razlike u jugoslovenskom i sovjetskom poimanju načela socijalističkog internacionalizma *

APSTRAKT: U članku su analizirane promene i evolucija u stavovima sovjetskog rukovodstva prema nesvrstanoj politici novooslobođenih afroazijskih zemalja i sovjetska percepcija jugoslovenske nesvrstanosti. Iako su se stavovi zvaničnika iz Moskve u pogledu oportuniteti i opravdanosti vođenja ovakve politike menjali uporedo sa promenama u sferi međunarodnih odnosa, oni su se uglavnom svodili na podršku vanblokovskoj politici zemalja Trećeg sveta i na istovremenu osudu jugoslovenskog odbijanja da se priključi bloku istočnoevropskih država.

Ključne reči: Jugoslavija, Sovjetski Savez, nesvrstanost, blokovi, Tito, revizionizam, spoljna politika

Sovjetski stavovi prema nesvrstanosti bili su sastavni deo njihove koncepcije o međunarodnim odnosima i razvijali su se uporedo sa razvojem opšte političke strategije SSSR-a. Dugo vremena sovjetska nauka i politika su ignorisale pojavu nesvrstanosti, što je svakako bio izraz nezadovoljstva i rezervi prema toj politici. Pozitivan zaokret započeo je polovinom 50-ih godina prošlog veka, ali se tek od sredine 70-ih ispoljava pojačano interesovanje za nesvrstanost i ističe njegova značajna uloga u međunarodnim odnosima. Međutim, od nastanka nesvrstanosti pa sve do raspada Sovjetskog Saveza, zvaničnici iz Moskve nisu prihvatili pravu suštinu ove politike, već su nastojali da je uklope u svoju globalnu međunarodnu strategiju i pokret preusmere u pravcima koji najviše odgovaraju njihovim spoljnopolitičkim interesima.

---

* Rad je deo projekta *Srpsko društvo u jugoslovenskoj državi u 20. veku: između demokratije i diktature* (177016) koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Razvoj stavova prema nesvrstanosti najbolje se može pratiti kroz analizu partijskih i državnih dokumenata Sovjetskog Saveza i zvaničnih izjava sovjetskih političara. Sovjetska teorijska misao sledila je i razrađivala zvanične stavove o politici nesvrstavanja, a svaka promena u opštem kursu prema nesvrstanima dovođila je do odgovarajućih promena u naučno-teorijskim raspravama. U tom smislu, razvoj sovjetskih pogleda na nesvrstanost mogao bi se, uz izvesne ograde što ih uvek nameće šematizacija društvenih pojava, podeliti u nekoliko osnovnih perioda.¹

Prvi period obuhvata razdoblje posle Drugog svetskog rata do Staljinove smrti, kada je sovjetska koncepcija međunarodnih odnosa bila zasnovana na uverenju da je svet podeljen na dva antagonistička tabora – socijalistički i imperijalistički. Sve zemlje su, po ovom shvatanju, morale da se opredele za jedan ili drugi lager, a svaka zemlja koja nije u socijalističkom lageru automatski je smatrana imperijalističkom, u skladu sa isključivim staljinističkim stavom „ko nije sa nama, taj je protiv nas“.² Ovako grubo šematizovani i uprošćeni međunarodni odnosi u Staljinovom periodu nisu ostavljali prostor za novooslobođene zemlje koje su odmah posle sticanja nacionalne nezavisnosti ostajale van blokova, pa se ni oblikovanju nesvrstane politike nije pridavala nikakva pažnja. Posle neuspehlikih pokušaja da ubeđivanjima i pritiscima u svoj blok uključe i zemlje koje se oslobađaju kolonijalnog ropstva, Sovjetski Savez se udaljio od novooslobođenih zemalja i nije pokazivao nikakvo interesovanje za društvena kretanja u njima.³ O nacionaloslobodilačkim pokretima govorilo se samo kao o pojavi koja utiče na zaoštavanje krize kolonijalnog sistema imperijalizma, pa je uloga ovih pokreta ocenjena pozitivno jedino zbog toga što su oni doprinosili slabljenju imperijalizma, dok je njihov značaj za do tada porobljene narode bio potpuno zanemaren.⁴

Novi prilaz SSSR-a vanblokovskoj politici može se pratiti tokom razdoblja koje je nastupilo neposredno posle Staljinove smrti, u vreme kada novo sovjetsko rukovodstvo – kao srž aktuelne spoljnopolitičke orijentacije – proklamuje načelo miroljubive koegzistencije i načelo nemešanja u unu-

---

¹ R. Petković, *Velike sile i politika nesvrstanosti*, Zagreb 1979, 23–84; B. Tadić, *Istorijski razvoj politike nesvrstavanja 1946–1966*, Beograd 1968, 80–88; Dušan Nikoliš, *SAD. Strategija dominacije*, Beograd 1985; Dragan Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*, Beograd 2006; Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi*, Beograd 2012.

² U tom smislu sovjetski nedeljnik *Новое время*, u brojevima od 4. avgusta 1948. i 12. januara 1949, optuživao je Indiju na čelu sa Nehruom „da u spoljnoj politici paktira sa kolonijalistima“.

³ Do koje mere je Sovjetski Savez ignorisao pojavu vanblokovskih zemalja pokazuje i činjenica da su u poznatom Staljinovom radu, *Экономические проблемы социализма в СССР*, objavljenom u „Pravdi“, 3. oktobra 1952, sa ambicijama da uopšti iskustva razvoja Sovjetskog Saveza i sveta u celini – uopšte ne pominju novooslobođene zemlje, a još manje njihova nezavisna i vanblokovska pozicija u međunarodnim odnosima.

⁴ *Pravda*, 6. oktobar 1952.

trašnje poslove drugih zemalja, uz poštovanje njihovog teritorijalnog integriteta i nezavisnosti. Tokom tog razdoblja, unutar komunističkog pokreta i zemalja socijalističkog lagersa revidiran je stav prema vanblokovskoj politici novooslobođenih država.

Prelomni momenat u tom kontekstu predstavljao je XX kongres KPSS, održan februara 1956, posle koga dolazi do izvesnog stepena demokratizacije unutar sovjetskog društva i formulisanja miroljubivije spoljne politike. Kongres je priznao različitost puteva izgradnje socijalizma i borbe za socijalizam, a borbu za mir istakao za osnovu ujedinjavanja radničkog pokreta. Politika nevezivanja za blokove tretirana je kao kao značajan doprinos borbi za mir i bezbednost u međunarodnim odnosima.⁵ Pošto je odbačeno kruto Staljinovo shvatanje o međunarodnim odnosima, na kvalitativno nov način se pristupa novooslobođenim zemljama, uz uočavanje njihove antikolonijalne i miroljubive orijentacije. Posle uspostavljanja prijateljskih odnosa sa zemljama Azije i Afrike, Sovjetski Savez počinje pozitivno da ocenjuje i vanblokovsku politiku ovih zemalja.⁶

Prema novim shvatanjima, nesvrstanost predstavlja produžetak nacionalno-oslobodilačke borbe i antikolonijalne revolucije u vreme kada novooslobođene zemlje učvršćuju svoju nezavisnost, te iz tog razloga odbijaju da stupe u blokovske formacije. Nevezivanje za blokove, kao načelo spoljne politike novih nezavisnih država, pozitivno je ocenjeno, ali samo u tom smislu što je upereno protiv „imperijalističkog bloka zapadnih zemalja“, što svedoči o tome da je u sovjetskoj koncepciji međunarodnih odnosa blokovski način razmišljanja bio i dalje prisutan. U rezoluciji XX kongresa se navodi da su „snage mira znatno povećane pojavom grupe miroljubivih evropskih i azijskih država na svetskoj pozornici koje su proklamovale neučestvovanje u vojnim blokovima kao načelo svoje spoljne politike. Posledica toga je da je u svetu stvorena jedna prostrana zona mira koja obuhvata miroljubive države Evrope i Azije – socijalističke i nesocijalističke i zahvata više od polovine svetskog stanovništva.“⁷

---

⁵ U tom smislu se u sovjetsko-burmanskom saopštenju od 3. novembra 1955, objavljenom na kraju posete predsednika Bulganjina Burmi, navodi da „politika neučestvovanja u blokovima obezbeđuje narodima bezbednost i igra značajnu ulogu u očuvanju mira u celom svetu“ (*Известия*, 4. novembar 1955).

⁶ U izveštaju CK KPSS, koji je na XX kongresu podneo N. S. Hruščov, navodi se da je ogromna većina novooslobođenih naroda odbacila pokušaje zapadnih država da ih uvuku u zatvorene vojne grupacije; pozitivno je ocenjena Banduška konferencija kao snažan činilac suprotstavljanja planovima kolonijalista i agresora; sa zadovoljstvom je zaključeno da nasuprot pritiscima Zapada „stalno jača prijateljstvo i saradnja“ novooslobođenih zemalja i socijalističkog tabora. (Iz referata N. S. Hruščova na XX kongresu KPSS, „Spoljnopolitička dokumentacija“ (dalje: SPD), Beograd 1956, 4–6, 17–18).

⁷ SPD, 1956, 4–6, 121.

Što se jugoslovensko-sovjetskih odnosa tiče, posle prvobitnih aktivnosti na normalizaciji odnosa čiji vrhunac je predstavljala poseta Hruščova Jugoslaviji 1955. godine i uzvratna Titova poseta SSSR-u 1956. godine, bilateralni odnosi nisu dostigli značajniji stepen unapređenja sve do početka 60-ih godina. Komparativno posmatrano u ovom vremenskom intervalu odnosi dveju strana nisu bili obogaćeni nekim posebno impresivnim sadržajima u odnosu na period koji je nastupio posle Staljinove smrti u sklopu sovjetske „mirovne inicijative.“ Ovakvo stanje, bez značajnijih odstupanja, reflektovalo se i na odnose Jugoslavije sa istočnoevropskim državama. U jesen 1956. godine – zbog stava Jugoslavije prema burnim političkim zbivanjima u Mađarskoj i Poljskoj – dolazi do novog pogoršanja jugoslovensko-sovjetskih odnosa.⁸ Takav negativan trend dobija još naglašeniju formu novembra 1957, tokom Konferencije komunističkih partija u Moskvi, sazvanoj povodom 40-godišnjice Oktobarske revolucije. Jugoslovenska delegacija je tom prilikom odbila da potpiše Moskovsku deklaraciju u kojoj se socijalizam izjednačava sa pripadništvom vojnom bloku istočnoevropskih država, a svaka druga spoljopolitička opcija naziva revizionizmom. Ovakav nastup jugoslovenskih komunista negativno je primljen u Moskvi, jer je to bilo vreme kada se i inače pojačavaju nesuglasice dveju strana i povodom donošenja novog Programa SKJ. Taj program Sovjeti su shvatili kao neku vrstu alternative Moskovskoj deklaraciji i ocenili kao revizionistički akt koji propagira politiku čiju okosnicu čini svojevrsno napuštanje pozicija socijalističke izgradnje.⁹

Posle održavanja Sedmog kongresa SKJ u Ljubljani (krajem aprila 1958) jugoslovensko-sovjetski sukob dostiže svoju najvišu tačku. U tom kontekstu posebno su indikativna dva događaja. Prvi je objavljivanje članka u sovjetskom listu *Pravda*, u kome se govori o tome kako je i za koliko dola-

---

⁸ Dragan Bogetić, *Drugi jugoslovensko-sovjetski sukob 1958*, Istorija 20. veka, br. 2, Beograd 2004, 123–154.

⁹ AJ, CK SKJ, 507/IX, 119/1–146. *Opšti pregled bilateralnih odnosa SKJ i KPSS*. – Nacrt programa SKJ objavljen je neposredno uoči Sedmog kongresa SKJ u obliku obimne knjige, i to u ogromnom tiražu, a potom preveden na strane jezike i prenošen na stranim jezicima preko brojnih radio-stanica. To je u Moskvi shvaćeno kao otvoren izazov jugoslovenske strane i ofanzivan korak protiv sovjetskog modela socijalizma. Propagiranje ovog programa je predstavljalo svojevrsno suprotstavljanje moskovskoj Deklaraciji 12 komunističkih partija, ne samo zbog vremenske i drugih koincidencija nego i zbog toga što je za veliki broj ključnih pitanja u pogledu budućeg razvoja socijalizma nudio sasvim različita rešenja od onih koja su proizilazila iz Deklaracije. Sovjeti su ovaj program tumačili kao projekat koji nije namenjen samo jugoslovenskim komunistima, već ima daleko ambicioznije namere. One se svode na jugoslovenske pretenzije za nametanjem sopstvenog unutrašnjeg sistema drugim zemljama, na hegemoniju Jugoslavije u međunarodnom radničkom pokretu i beskompromisnu borbu protiv sovjetskog modela socijalizma kome se Jugoslavija suprotstavlja već čitavu deceniju. (Dragan Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*, Beograd 2006, 187)

ra jugoslovensko rukovodstvo prodalo Americancima svoju ideologiju i programska načela, a drugi – opširno Pismo CK KPSS, odnosno Hruščova, upućeno Titu, u kome je „raskrinkana“ uloga Jugoslavije „na podrivanju jedinstva svetskog komunističkog pokreta“. U članku u *Pravdi*, pod nazivom „Jedinstvo i zbijenost marksističko-lenjinističkih partija – zaloga daljih pobjeda svetskog socijalističkog sistema“, vanblokovska politika Jugoslavije predstavljena je kao podrška američkim imperijalistima u borbi protiv SSSR-a i socijalističkih zemalja. Za tu podršku, po oceni autora članka, Jugoslavija je obilato plaćena. U tom smislu se navodi da je Tito za svoj govor u kome je kritikovao sovjetsku vojnu intervenciju u Mađarskoj, dobio 28,3 miliona američkih dolara; za odbijanje da potpiše Deklaraciju 12 komunističkih partija – 60,5 miliona dolara; a za Sedmi kongres SKJ tek treba da dobije odgovarajuću dolarsku nagradu.¹⁰ Sadržina članka nije mnogo odudarala od Hruščovljevog pisma Titu, odaslatog na adresu CK SKJ istog dana. U tom pismu CK KPSS detaljno, na 12 strana, iznosi „svoja gledanja na pitanje odnosa među našim partijama u vezi sa okolnostima nastalim povodom VII kongresa SKJ“. Tito i partijski vrh Jugoslavije optuženi su da su „stvorili na Kongresu atmosferu hysterije, organizovavši, u suštini neprijateljsku demonstraciju protiv KPSS i drugih komunističkih i radničkih partija“. Teza izložena u Programu SKJ o podeli sveta na dva antagonistička vojno-politička bloka, čija se politika poistovećuje, po Hruščovu predstavlja „klevetu za socijalistički tabor“, jer se „samim tim miroljubiva politika socijalističkih zemalja poistovećuje sa agresivnom politikom imperijalističkih sila“. Posebno mučan utisak u tom kontekstu ostavio je deo Titovog referata u kome on optužuje SSSR da je odgovoran zbog pogoršanja međunarodne situacije i govori o tome da je „kruta politika“ SSSR prouzrokovala stvaranje Atlantskog saveza.¹¹

Tokom prvih meseci 1959. godine kampanja SSSR-a protiv Jugoslavije se još više razbuktava. Na XXI kongresu KPSS krajem januara i početkom februara 1959, izrečene su izuzetno oštre optužbe na račun jugoslovenske spoljne politike. Lider sovjetskih komunista Hruščov ocenio je tu politiku kao jugoslovensko „stavljanje u službu imperijalizma“ sa ciljem „podrivanja jedinstva i slabljenja pozicija socijalističkog lagersa“. Pri tome je napomenuo da „nije tačna tvrdnja da Jugoslavija stoji između blokova – ona sedi na dve stolice (član je Balkanskog pakta, pomažu je američki monopoli)“. Budući da je upravo u vreme održavanja XXI kongresa Tito boravio u zvaničnoj poseti pojedinim zemljama Azije i Afrike, Hruščov je i tim povo-

¹⁰ AJ, CK SKJ, 507/IX, 119/1–123. *Jedinstvo i zbijenost marksističko-lenjinističkih partija – zaloga daljih pobjeda svetskog socijalističkog sistema*.

¹¹ Isto, 122. Pismo Prvog sekretara CK KPSS N. S. Hruščova generalnom sekretaru CK SKJ J. B. Titu, 9. maj 1958.

dom dao svoj negativan komentar. To putovanje je ocenio kao Titovo nastojanje da rukovodstvo ovih država što više odvoji od socijalističkog lagersa, šireći neistine o odnosima koji unutar tog lagersa vladaju i namećući im svoj koncept odnosa prema blokovima u kome se politika oba bloka u potpunosti izjednačava i lišava klasnog aspekta.¹²

Oštre optužbe delegata XXI kongresa KPSS, izrečene u vezi jugoslovenske politike nesvrstavanja, nisu bile praćene generalnom osudom ovakve politike na širem međunarodnom planu. Spoljnopolitička orijentacija afro-azijskih vanblokovskih zemalja i njihovi zajednički nastupi u međunarodnim odnosima ocenjeni su kao „konstruktivan doprinos očuvanju svet-skog mira“ i kao „politika koja vodi sprečavanju širenja žarišta rata“. Međutim, iako se vanblokovska politika priznaje kao snaga mira, ona je shvaćena samo kao „drugostepeni pomagač“ ili „mlađi partner“ socijalističkim zemljama, a ne kao samostalni činilac međunarodnih odnosa koji može biti ravnopravna snaga sa socijalističkim zemljama u borbi za mir. Polazi se od koncepcije po kojoj se sve miroljubive snage sveta mogu svrstati u tri kategorije u zavisnosti od toga koliko doprinose borbi za mir. Na periferiji ovog tabora nalaze se nesvrstane zemlje, koje sprovodeći neutralnost sprečavaju širenje žarišta rata; uži centar čine istočnoevropske zemlje socijalističkog lagersa, a najuži centar, srž antiimperijalističkih snaga i boraca za mir, predstavlja Sovjetski Savez bez kojeg bi ovakav sistem bio nemoguć. Ova podela antiimperijalističkih snaga ističe socijalistički lager kao vodeću snagu borbe za mir, a nesvrstanost svodi na mlađeg partnera i vođenu snagu, koja je preuzela na sebe znatno manju kvotu obaveza u borbi protiv „zapadnog imperijalizma“.¹³

Sovjetski političari i teoretičari su nesvrstanost najčešće tumačili kao oblik neutralnosti klasičnog tipa prilagođen savremenim uslovima i potrebama novooslobođenih država Azije i Afrike, dakle, kao međunarodnu strategiju i političku poziciju nerazvijenih zemalja. Preovladavalo je stanovište da su neutralnost i nesvrstanost, u suštini, dve forme jedne iste političke orijentacije, iako se uočavalo da je reč o neutralnosti nove vrste. U tom smislu u savremenom svetu mogu se uočiti tri osnovne forme neutralnosti: neutralnost za vreme rata, stalna neutralnost i politika neutralnosti. Ukazuje se na postojanje mnogih sličnih termina koji su u upotrebi: „pozitivna neutralnost“, „aktivna neutralnost“, „vanblokovska politika“, „politika slobode od saveza“, „nesvrstana politika“, ali smatra da su ovi izrazi nepotpuni, dok termin „politika neutralnosti“ iscrpljuje u potpunosti sadržinu pojma. Iz preovlađujućeg shvatanja u sovjetskoj teoriji, da je nesvrstanost oblik neutralnosti prilagođen potrebama nerazvijenih zemalja,

¹² DA MSP RS, 1959, PA, SSSR, f-120, 433 744; isto, 1959, str. pov., f-1, 59.

¹³ XXI Съезд КПСС, Стенографический отчет, Москва 1959.

proizilazi i drugo poimanja nesvrstanosti, shvaćene kao politike prihvatljive isključivo za zemlje nerazvijenog dela sveta koje su se oslobodile kolonijalnog ropstva.¹⁴

Mada je početkom 1959. godine sovjetska kampanja protiv jugoslovenske politike nesvrstanosti znatno dobila na intenzitetu, generalno posmatrano, tokom druge polovine 1959. ta kampanja postepeno opada i sve više se svodi na polemičke članke u časopisima i političkoj literaturi Sovjetskog Saveza i istočnoevropskih država. Procenjujući da je obnavljanjem sukoba sa Jugoslavijom znatno pojačao Titove pozicije na Zapadu i pomogao mu da izgubi nespornost sa SAD, Hruščov se odlučuje za racionalniju taktiku prema vlastima u Beogradu, usmerenu na minimiziranje značaja Jugoslavije u svetu i njeno ignorisanje u maksimalno mogućoj meri („na komarca ne treba pucati iz topa“).¹⁵ Potrebu da se pristupi takvoj taktici Hruščov je istakao tokom svojih poseta Mađarskoj i Kini, ukazujući na činjenicu da su u sporu sa Beogradom istočnoevropske države dale preveliki značaj Jugoslaviji i tako doprinele jačanju njenog međunarodnog uticaja.¹⁶

U sklopu internih odnosa unutar socijalističke grupacije država i dalje se kroz „teoretsku polemiku“ sa jugoslovenskim konceptom „revizionizma“, sprovodi oštra kritika politike SKJ. Forsiranje takvog kursa je bilo neophodno radi očuvanja jedinstva socijalističkog lagersa i odvratanja njegovih članica od eventualnih sklonosti ka kopiranju politike jugoslovenskih komunista.¹⁷ U protivnom, bila bi dovedena u pitanje nezaobilazna sovjetska teza o nepogrešivosti KPSS, a samim tim, bila bi dovedena u pitanje i neprikosnovena pozicija SSSR-a u socijalističkom lageru.

Zvanični stavovi Moskve prema spoljnopolitičkoj orijentaciji Jugoslavije i nesvrstanoj politici uopšte nisu se bitno promenili ni posle Konferencije lidera vanblokovskih država u Beogradu, septembra 1961. Naravno, sovjetski zvaničnici su sa oduševljenjem pozdravili Titovu antizapadnu i antiameričku retoriku ispoljenu tokom Samita,¹⁸ ali ne i njegova nastojanja

---

¹⁴ В. Б. Ганюшкин, *Современнейтралитет*, Издательство ИМО, Москва 1964; С. И. Тюпанов, *Экономические и политические проблемы новых суверенных государств*, Москва 1964; Е. Коровин, *Проблема нейтралитета на современном этапе*, *Международная жизнь*, 3, 1958, 52–53; А. Галина, *Проблема нейтралитета в современном международном праве*, *Советский ежегодник международного права*, 280.

¹⁵ DA MSP RS, PA, 1959, SSSR, f-120, 433 744.

¹⁶ Isto, 1959, str. pov, f-2, 260.

¹⁷ AJ, CK SKJ, 507/IX, 119/IV, 133; DA MSP RS, PA, 1959, SSSR, f-120, 433 744.

¹⁸ U pismu Titu povodom samita u Beogradu Hruščov je, ne krijući zadovoljstvo, napomenuo da se stavovi nesvrstanih zemalja uglavnom poklapaju sa stavovima SSSR-a. Naglašavajući svoju radost zbog ishoda Beogradske konferencije, Hruščov je postavio pitanje: „Kako može neko da se ne raduje tome što su vlade neutralnih država, čije stanovništvo čini jednu trećinu čovečan-

da se formira pokret nesvrstanih zemalja. Takvu politiku, Hruščov je doživljavao kao pokušaj da se izbegne ili ublaži konfrontacija sa blokom kapitalističkih država koji, po njemu, ostaje trajan izvor međunarodne nestabilnosti i „protivnik progresivnog dela čovečanstva“. U tom smislu su sa ogorčenjem odbacivana stanovišta vanblokovskih zemalja u kojima se izjednačava politika oba bloka i kritika da i jedan i drugi nastupaju sa pozicija sile. Ono što je i dalje ostalo neprihvatljivo u Titovoj politici za sovjetsko rukovodstvo, bilo je odsustvo klasnog aspekta u njegovom konceptu nesvrstaniosti: „Blokovi su izraz interesa dveju klasa i tu nema međuprostora za neangažovanost. Politika neangažovanosti šteti interesima socijalizma, jer se novooslobođene zemlje udaljuju od njihovog prirodnog povezivanja sa lagerom“.¹⁹ Zvaničan stav SSSR-a je bio da je nemoguće izgrađivati socijalizam van lagersa. Stoga, niko u Moskvi nije bio zainteresovan za uspostavljanje prisnijih odnosa sa Jugoslavijom dok ona propagira političku opciju koja osporava neophodnost očuvanja monolitnog jedinstva unutar međunarodnog komunističkog pokreta i dovodi u pitanje rukovodeću ulogu KPSS u tom kontekstu.²⁰

Kada je reč o opravdanosti nesvrstane politike novooslobođenih zemalja sa afro-azijskog prostora, zvaničnici iz Moskve nisu imali krupnijih primedbi, niti rezervi. Budući da se nije radilo o evropskim socijalističkim državama, Hruščov i njegovi saradnici su još od XX kongresa KPSS ispoljavali veliku dozu razumevanja za spoljnopoličku orijentaciju ovih nesvrstanih zemalja. Na XXII kongresu KPSS, održanom oktobra 1961, dolazi čak do značajnog iskoraka u sklopu i inače pozitivne sovjetske percepcije nesvrstane politike zemalja Trećeg sveta. Dok je ranije ta politika tretirana kao svojevrsan oblik neutralnosti i pasivnosti u međunarodnim odnosima, sada je uočena njena aktivna komponenta i značajan doprinos borbi za radikalnu transformaciju postojećeg svetskog poretka. „Još pre nekoliko godina“, izjavio je Hruščov na XXII kongresu, „istupala su u međunarodnim odnosima dva suprotna tabora. Danas su aktivnu ulogu počele da igraju i zemlje Azije, Afrike i Latinske Amerike, oslobođene i one koje se oslobađaju stranog ugnjetavanja“.²¹ Osim uočavanja aktivne komponente nesvrstane politike,

---

stva, podigle svoj glas u odbranu mira, odlučno osudivši politiku ratnih priprema. Ovo će imati tim veći značaj za razvoj svetskih događaja što je borba za sprečavanje rata i učvršćenje mira predstavljala i predstavlja glavni sadržaj čitave spoljnopoličke delatnosti socijalističkih država, koje čine drugu trećinu čovečanstva“. (AJ KPR, I-1/990. *Poruka Predsednika Saveta ministara SSSR-a Nikite Hruščova Predsedniku Republike Josipu Brozu Titu*, 16. IX 1961)

¹⁹ AJ KPR, I-2-SSSR. *Najčešći sovjetski prigovori na jugoslovensku politiku i naša argumentacija*.

²⁰ AJ, CK SKJ, 507/IX, 119/1–147. *Javne izjave sovjetskih rukovodilaca o FNRJ (od aprila 1961. do aprila 1962. godine)*; AJ KPR, I-5-b/SSSR. *Zapisnik sa sastanka grupe CK za međunarodna pitanja*.

²¹ Referat N. S. Hruščova na XXII kongresu KPSS – Materijali, sveska I, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1961, 32.

javlja se težnja da se detaljnije istaknu razlike između nesvrstanosti i neutralnosti, što je bio nagoveštaj kvalitativno novog odnosa prema nesvrstavanju.²² Tako je i Hruščov, govoreći o novooslobođenim zemljama Azije, Afrike i Latinske Amerike, na XXII kongresu rekao: „Ove zemlje često nazivaju neutralnim – iako se one mogu smatrati neutralnim jedino u tom smislu što ne ulaze u postojeće vojno-političke saveze. Međutim, ove zemlje u većini slučajeva nikako nisu neutralne kada je reč o bitnom pitanju savremenosti – pitanju rata i mira. One se po pravilu zalažu za mir, protiv rata. Zemlje koje su se oslobodile kolonijalizma postaju ozbiljan faktor mira, faktor borbe protiv kolonijalizma i imperijalizma; osnovni problemi svetske politike ne mogu se rešavati, a da se ne uzmu u obzir njihovi interesi“.²³

Positivan razvoj sovjetskih stavova prema nesvrstanosti bio je u suštini odraz političkih i blokovskih interesa SSSR-a. Ukazivanje na sličnost ciljeva nesvrstanih i socijalističkih zemalja i njihov aktivan doprinos borbi za mir u svetu, predstavljali su premise teze o neophodnosti jedinstva i podrške između socijalističkih i nesvrstanih država u sukobu sa „zajedničkim neprijateljem“ – imperijalizmom.²⁴ Sovjetski autori su u ovom periodu bili skloni da se slože sa time da nesvrstavanje ne znači neutralizam, pasivnost i oportunistički, ali aktivnu komponentu nesvrstane politike oni su pokušavali da kanališu na aktivnosti koje se poklapaju sa strateškim opredeljenjima Varšavskog pakta. Zato se zagovaralo savezništvo nesvrstanih i socijalističkih zemalja, kao nužan i istorijski logičan korak, iako izraz „prirodno savezništvo“ još nije bio šire korišćen.

Tokom narednih godina Jugoslavija je uspela da striktno izbalansira svoje odnose sa Istokom i Zapadom. Takvu poziciju nevoljno je prihvatio Hruščov, svestan da se u postojećoj situaciji ne može očekivati da Tito i njegovi sledbenici odustanu od politike nesvrstanosti. Promena vlasti u Kremlju 1964. godine i period Brežnjevljevog liderstva nisu doveli do bitnih promena u tom kontekstu.

---

²² Međutim, o nesvrstanosti se govori samo kao o spoljnoj politici zemalja koje se oslobađaju kolonijalizma, dok se okupljanje nesvrstanih zemalja i njihov zajednički nastup na Beogradskoj konferenciji (održanoj samo mesec dana pre XXII kongresa KPSS) uopšte ne pominje. Prva konferencija nesvrstanih zemalja prošla je ne samo bez ozbiljnih analiza i ocena, već i bez ikakvog publiciteta.

²³ Referat N. S. Hruščova na XXII kongresu KPSS – Materijali, sveska I, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1961, 32.

²⁴ Ovakvo stanovište dobilo je svoju potvrdu i u Programu KPSS, usvojenom na XXII kongresu, u kome se podvlači da su oslobođene zemlje ne samo „uspostavile saradnju sa socijalističkim državama, već su i postale saveznik socijalističkog lagersa.“ I u sovjetskoj teoriji ovoga doba često je isticana podudarnost ciljeva i interesa nesvrstanih i socijalističkih država i u skladu sa tim zagovarano savezništvo na međunarodnom planu u borbi za mir. (Videti: Г. Мироский, В. Тягуенко, *Тенденции и перспективы национальноосвободительных революций*, Мировая экономика и международные отношения, 11, 1961, 28).

Pada u oči da se od sredine 60-ih godina smanjuje interesovanje Sovjetskog Saveza za politiku nesvrstanosti. To je došlo do izražaja i na XXIII kongresu KPSS (1966) na kome politika nesvrstavanja uopšte nije ni pominjana.²⁵ To opadanje interesovanja Sovjetskog Saveza za nesvrstanost može se delimično objasniti stanjem u međunarodnim odnosima toga doba. Naime, to je bilo vreme kada je SSSR najveći deo svojih spoljnopolitičkih akcija morao usmeriti na sređivanje stanja u socijalističkom lageru i komunističkom pokretu. S druge strane, razdoblje detanta dovodilo je u pitanje samu svrsishodnost daljeg postojanja pokreta nesvrstanosti. Takvom rezonovanju dodatno su išli u prilog smanjena aktivnost nesvrstanih zemalja i teškoće s kojima se suočavao sam pokret.²⁶

Te teškoće proizilazile su iz nemoći nesvrstanih zemalja da pomognu svojim saveznicima suočenim sa dramatičnim posledicama izbivanja Vijetnamskog, a potom i nešto kasnije, Arapsko-izraelskog rata.

Katastrofalan poraz arapskih država u ratu sa Izraelom juna 1967. i situacija u kojoj su se te države posle toga našle, na najgori način su pokazali kolika je delotvornost nesvrstane spoljnopolitičke orijentacije i koliki je realni domašaj saradnje zemalja koje slede takvu politiku. Pošto je Tito bio glavni zagovornik nesvrstanosti, nemoć nesvrstanih arapskih država da vojno i politički pariraju znatno slabijem protivniku značila je ujedno i nemoć politike o kojoj je on sa toliko oduševljenja govorio tokom svojih učestalih susreta sa liderima afro-azijskog prostora.

Da li će javno izrečeno odricanje arapskih lidera od nesvrstanosti dovesti i do definitivnog njihovog napuštanja tog koncepta u korist pragmatičnog saveza sa SSSR-om, zavisilo je od konačnog epiloga bliskoistočne krize. Svestan da se kroz bitku za saniranje dramatičnih posledica izraelske agresije vodi i bitka za opstanak nesvrstanosti, Tito je bio spreman na radikalne korake. Da bi uspostavio što tešniju saradnju sa Sovjetskim Savezom u cilju energičnije pomoći svojim arapskim saveznicima, jugoslovenski predsednik je doneo tešku odluku da se ponovo uključi u sistem periodičnih sastanaka socijalističkih zemalja. U tom smislu, bliskoistočna politika Jugoslavije rezultirala je njenim napuštanjem do tada izbalansiranog odnosa prema blokovima i ozbiljnim revidiranjem aktuelnog kursa spoljne politike.²⁷

---

²⁵ Б. В. Ганюшкин, *Нейтралитет и неприсоединение*, Издательство „Международные отношения“, Москва 1965; И. Е. Селезнева, *Политика неприсоединения молодых суверенных государств Азии и Африки*, Издательство „Международные отношения“, Москва 1966.

²⁶ R. Petković, *Velike sile i politika nesvrstavanja*, Zagreb 1979, 60–61.

²⁷ Dragan Bogetić i Aleksandar Životić, *Arapsko-izraelski rat 1967*, Beograd 2011.

Na sastanku ministara inostranih poslova socijalističkih zemalja u Varšavi, 19. i 20. decembra 1967, sovjetski ministar Andrej Gromiko je predložio da se savetovanje socijalističkih zemalja pretvori ubuduće u redovnu praksu saradnje tih zemalja, kao vid njihovog jedinstvenog i kontinuiranog zajedničkog delovanja u međunarodnim odnosima. Time bi se obezbedilo širenje uticaja socijalističkih zemalja na Srednjem istoku i stvorili uslovi za formiranje „antiimperijalističke koalicije arapskih zemalja“ koja bi delovala na liniji spoljnopolitičkog kursa SSSR-a.²⁸ Takva inicijativa je ozbiljno pokolebala jugoslovenske komuniste u pogledu oportuniteti daljeg učešća na savetovanjima socijalističkih zemalja. Krajnje je negativno ocenjeno to što je sovjetski ministar ignorisao doprinos nesvrstanih zemalja (posebno Indije i Jugoslavije) u procesu iznalaženja rešenja bliskoistočne krize. Stalno potenciranje ključne uloge SSSR u tom kontekstu, u jugoslovenskim političkim krugovima ocenjeno je kao reafirmacija sovjetskog stanovišta da je blok socijalističkih država (predvođen SSSR-om) glavni stožer borbe za mir u svetu, dok nesvrstane zemlje tu imaju drugorazrednu ulogu i predstavljaju nekakvu vrstu „rezerve“ i „mlađeg partnera“.

U duhu omalovažavanja politike nesvrstanosti, u Beogradu je sagledano i Gromikovo otvoreno izražavanje zadovoljstva zbog sovjetske penetracije na Srednjem istoku posle arapsko-izraelskog rata. Zamereno mu je što na Arape gleda isključivo kao na „objekt svog uticaja“, a ne kao na važne subjekte demokratizacije međunarodne zajednice. Jugoslovenskim zvaničnicima je sve to delovalo kao nagoveštaj ponovnog oživljavanja velikodržavnih aspiracija SSSR usmerenih, preko Jugoistočne Evrope, Balkana i Mediterana, ka Srednjem istoku. Strateški pravac realizacije tih interesa išao je preko Jugoslavije. Ova opasnost se činila još izglednijom s obzirom na nastojanja sovjetskog ministra inostranih poslova da praksa savetovanja socijalističkih zemalja preraste u stalni vid saradnje tih zemalja koji bi im obezbeđivao koordinisanu akciju na međunarodnom planu. Predlog bugarskog ministra da se sledeće savetovanje, čija će tema biti evropska bezbednost, održi u Sofiji, jugoslovenski zvaničnici su ocenili kao scenario Moskve pripremljen upravo radi oživljavanja monolitne asocijacije prosovjetskih država u koju bi se vratila Jugoslavija.²⁹

Posle Savetovanja u Varšavi Jugoslavija se suočavala sa ozbiljnim izazovima oko modaliteta budućih spoljnopolitičkih aktivnosti. Tesna saradnja sa socijalističkim zemljama dovela je u pitanje očuvanje osnovnih atributa nacionalne nezavisnosti. Isti efekat imalo je i naglo zaoštava-

---

²⁸ AJ KPR, I-4-b. *Sastanak ministara evropskih socijalističkih zemalja o Bliskom istoku u Varšavi, 20. XII 1967.*

²⁹ Isto.

nje odnosa sa SAD zbog Vijetnamskog i Arapsko-izraelskog rata. Zajedničke akcije nesvrstanih zemalja u cilju razrešenja bliskoistočne krize pokazale su se jalovim i samo su još više kompromitovale svrsishodnost takve politike. Jugoslovenski zvaničnici nisu mogli pronaći izlaz iz zamršene situacije sve do momenta kada im je on nametnut spolja.

Vojna intervencija pet zemalja Varšavskog ugovora avgusta 1968. u Čehoslovačkoj i strah od njenog repriziranja na beogradskim ulicama, vrlo su poučno uticali na Tita i njegove saradnike da u najkraćem roku ponovo uspostave izbalansiran odnos prema blokovima i iznađu podesnu formulu reafirmacije organizovanog i efikasnog nastupa nesvrstanih država u međunarodnoj zajednici.³⁰ U tom pravcu posebno je podsticajno delovala „Doktrina o ograničenom suverenitetu“, koju je Brežnjev proklamovao posle intervencije u Čehoslovačkoj kao deo zvanične spoljnopolitičke orijentacije Sovjetskog Saveza i bloka socijalističkih država: „Kada unutrašnje i spoljne snage, neprijateljske socijalizmu, pokušaju da skrenu razvoj bilo koje socijalističke zemlje u smeru restauracije kapitalističkog poretka, kada se pojavi pretnja stvari socijalizma u toj zemlji, pretnja bezbednosti socijalističkoj zajednici u celosti, to već postaje problem ne samo naroda te zemlje, već i novi zajednički problem, briga svih socijalističkih zemalja“.³¹ Sprovedenje ovakve doktrine u praksi značilo je priznavanje ekskluzivnog prava Sovjetskog Saveza da sam procenjuje gde je ugrožen socijalizam, a da potom, radi njegovog navodnog spasavanja, vojno interveniše. Insistirajući na legalizovanju prava na sovjetsko mešanje u unutrašnje poslove drugih socijalističkih država, Brežnjev je, u stvari, insistirao na tome da unutar lagera socijalističkih zemalja ne važe načela Povelje UN i međunarodnog prava. Doduše, u tom duhu su se sovjetske vlasti ponašale i ranije, što je posebno došlo do izražaja tokom brutalne sovjetske intervencije u Mađarskoj, novembra 1956. Ali, nikada do tada ovakva doktrina nije otvoreno javno propagirana, naročito ne na skupu najviših rukovodilaca komunističkog pokreta.

U svakom slučaju, nezavisno od ovih negativnih trendova, krajem 60-ih i početkom 70-ih konačno su završena neprekidna spoljnopolitička lutanja Jugoslavije i njeno neprekidno traganje za optimalnom strategijom međunarodne politike. U tom smislu, 1970. i 1971. jesu godine kojima počinje razdoblje kada će klatno jugoslovenske nesvrstane politike konačno zauzeti svoj ravnotežni položaj, u kome će se praktično zadržati sve do raspada jugoslovenske države, početkom

---

³⁰ Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi u svetlu vojne intervencije u Čehoslovačkoj 1968*, Zbornik radova „1968 – četrdeset godina posle“, Beograd 2008, 129–161.

³¹ AJ KPR, I-3-a/SSSR, k. 175. *Teorija ograničenog suvereniteta. Javne i interne izjave sovjetskih rukovodilaca i karakteristični napisi u štampi:*

90-ih godina. Tokom te dve decenije Jugoslavija je zauzela izbalansiran stav prema blokovima i striktno se pridržavala do tada morskog načela ekvidistance.

Tokom ovog perioda odnos sovjetskih zvaničnika prema nesvrstanim zemljama se radikalno menja. Dolazi do naglog povećanja interesovanja Moskve za koordinacijom politike socijalističkog lagersa i novoformiranog pokreta nesvrstanosti. Nesvrstanost se od tada sve više razrađuje u partijsko-političkim dokumentima, kao i u sovjetskoj naučnoj publicistici. Po sovjetskim ocenama, dok je u razvijenim zemljama došlo do krize revolucionarnog pokreta, područje Trećeg sveta postalo je glavno poprište svetskog revolucionarnog procesa. Pokret nesvrstanosti se sada tretira kao realna „snaga“ i „uticajni faktor u međunarodnim odnosima“. Pošto se posle Konferencije šefova država i vlada nesvrstanih zemalja u Alžiru 1973. i Samita u Kolombu 1979, broj članica pokreta nesvrstanosti naglo povećao i pošto su nesvrstane zemlje prerasle u moćnu glasačku mašineriju u Ujedinjenim nacijama, u Moskvi se više nije mogla ignorisati uloga ovog faktora u međunarodnim odnosima.³²

Pojačano interesovanje Sovjetskog Saveza za nesvrstane zemlje sredinom 70-ih godina bilo je uzrokovano i opštim stanjem međunarodnih odnosa toga doba, čija je glavna karakteristika bila početak krize detanta između velikih sila. U takvim okolnostima narasla je potreba Sovjetskog Saveza za stvaranjem novih uporišta i sticanjem novih saveznika, odnosno za pokušajima uspostavljanja novih prednosti u odmeravanju snaga sa suprotnim blokom i u tom kontekstu uspostavljanja tešnje saradnje sa zemljama u razvoju i pokretom nesvrstanosti. Pri tome, bila je uvažavana i činjenica da upravo u ovo vreme dolazi i do povećanog interesovanja Kine i SAD za sam pokret nesvrstanih. Od sredine 70-ih godina Kina zauzima mnogo aktivniji stav prema nesvrstanim zemljama, težeći da ih privuče na svoju stranu i pretvori u svoju „rezervu“, da ih suprotstavi Sovjetskom Savezu ili da razjedini sam pokret. U isto vreme, SAD su pojačale ideološko-političko delovanje na pokret nesvrstanih, nastojeći da mu oslabi antiimperijalističku oštricu, odvoje ga od „prirodnih saveznika“ i razjedi ga u celini.³³

Budući da su u vezi većine ključnih međunarodnih problema stavovi vanblokovskih zemalja i Sovjetskog Saveza bili ili potpuno identični

---

³² „Движение, неприсоединения в документах и материалах“, Москва, I изд. 1975, II изд. 1979; „Материалы XXV Съезда КПСС“, Москва 1976, 13; Л. И. Брежнев, *Речь на Пленуме ЦК КПС*, 25. октобар 1976, Москва 1976, 27–28; J. Алимов, *Движение неприсоединения – влиятельная сила международных отношений*, Мировая экономика и международные отношения, 11, 1976, 49–50

³³ Robert D. Šulcinger, *Američka diplomatija od 1900. godine*, Beograd 2011; Dušan Nikoliš, *SAD. Strategija dominacije*, Beograd 1985.

ili vrlo slični, jedan broj članica pokreta nesvrstanosti sve više je zagovarao ideju o „prirodnom savezništvu“ nesvrstanih sa socijalističkim lagerom. Pošto je glavni zagovornik te ideje bio Fidel Kastro, činilo se logičnim što je upravo na Samitu u Havani, septembra 1979, grupa nesvrstanih zemalja, predvođena Kubom, insistirala na tome da je neprihvatljivo dalje izjednačavanje i istovremena osuda politike oba bloka, i NATO i Varšavskog pakta; jer je, po mišljenju tih država, prvi blok stalan generator svih međunarodnih kriza, a drugi – stožer mira i bezbednosti u svetu. U tom smislu, pokret nesvrstanosti treba da teži da se što više približi prosovjetskom bloku i stupi u otvoreno savezništvo sa njim. Iz ovakve logike proizilazio je zaključak o postojanju podele unutar pokreta nesvrstanosti na „progresivne“ i „konzervativne“, odnosno na „radikalne“ i „umerene“ zemlje. Ovakva strategija, međutim, usmerena na radikalno preusmeravanje pokreta nesvrstanosti i napuštanje njegovih izvornih načela, nije imalo većinsku podršku na samitu u Havani.³⁴ Pa, ipak, sve to, kao i brojne druge kontroverze koje su pratile političko delovanje pokreta tokom 80-ih godina – paralisali su zajedničke akcije vanblokovskih država. Sve češći i sve oštriji sukobi između članica pokreta doprineli su eroziji njegovog ugleda na međunarodnom planu i opadanju interesovanja Sovjetskog Saveza za njegovu sudbinu.

Što se, pak, same Jugoslavije tiče, zvaničnici iz Moskve nisu više imale iluzija u pogledu mogućnosti približavanja stavova dveju strana u pogledu spornih odrednica jugoslovenske nesvrstane politike. Jaz između vlastodržaca iz Beograda i Kremlja se sve više produbljavao. U postojećoj situaciji on je mogao biti premošćen samo u slučaju da dođe do krupnih lomova u jednoj ili drugoj zemlji ili eventualno u sferi međunarodnih odnosa. Brežnjev i njegovi saradnici su procenjivali da zaoštreni međunacionalni odnosi i duboka ekonomska kriza u Jugoslaviji idu upravo u ovom pravcu. Smatrali su da nije daleko dan kada će Tito biti primoran da od njih zatraži vojnu pomoć i uključi se u socijalistički lager kako bi suzbio razorne faktore unutrašnje dezintegracije.³⁵ Mada se ova kva logika činila racionalnom sovjetski političari, naravno, u to vreme nisu mogli predvideti da će se momenat raspada Jugoslavije praktično preklopiti sa momentom raspada SSSR-a.

---

³⁴ Vladimir Petrović, *Havana 1979: Labudova pesma Titove lične diplomatije*, Tito – viđenja i tumačenja, Beograd 2011, 416–433; *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu*, 1979, 45–61

³⁵ Dragan Bogetić, *Kriza jugoslovenskog društva početkom 70-ih godina i pitanje sovjetske pomoći opstanku Titovog režima*, Istorija 20. veka, br. 2, Beograd 2010, 79–92.

Dragan Bogetić

THE EVOLUTION OF THE SOVIET STANDPOINTS
ON THE NON-ALIGNED POLICY

The Differences between the Soviet and Yugoslav Perception
of the Socialist Internationalism

Summary

During the period of the Cold War in relations between the Soviet Union and Yugoslavia, three phases of political standpoints on non-aligned policy and movement could be identified. First phase was during the era of Stalinism, when the non-bloc attitude of the first liberated states in the Third World was totally ignored in the Moscow. After the changes during the Khrushchev era this attitude was slowly corrected. It was perceived as the useful contribution of the Third World countries in the clash with the Western policies and generally as contribution to the world peace. But the Yugoslav political orientation to the non-aligned movement at the same period was criticized as abandoning of the fundamental standpoints of the Marxism and betrayal of the socialism. Later, during 1970-ties and the enlargement of the Non-aligned movement, which led to its importance in the international relations, the official Moscow again changed its attitudes towards non-aligned movement and Yugoslavia too. Although this standpoint was now positive, it was obvious that Soviet Union have the intention to connect the Movement and Yugoslavia much more with the socialistic bloc, and to confront it with the West.